

MUTFAK SOHBETLERİ: KULLANICILARIN MUTFAK NESNELERİYLE OLAN ETKİLEŞİMİNİ ANLAMLANDIRMAK ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Oben Sena Uyanık, Beykent Üniversitesi, Endüstriyel Tasarım,
senauyanik@beykent.edu.tr

Özge Merzali elikoğlu, İstanbul Teknik Üniversitesi, Endüstriyel
Tasarım, ozgecelikoglu@itu.edu.tr

Nesneler; zamanın olağan akışında, karşılaştıkları insanlara dair birçok anlamı barındırarak dış dőnyada var olurlar. Gündelik hayatta karşılaştığımız nesnelere üzerinden kőltürlere, kullanıcılarının davranışlarına, kimliklerine, tutumlarına ve duygularına bakmak mümkündür. Mutfak ev içi gündelik pratiklerin yoğun yaşandığı, çok eőtli nesne kullanımlarını barındırması sebebiyle nesnelere anlamlarına erişebilmek adına potansiyelli bir faaliyet alanıdır. Karşılıklı mutfaklardan gerçekleştirilen sohbetler, araştırmanın odağına yerleőtirilerek, kullanıcılar ve nesnelere olan etkileőtım çok yönlü ele alınmıő ve farklı anlamların ortaya çıktığı görölmüőtür. Bu araştırma kapsamında mutfak nesnelere kullanıcıları tarafından nasıl algılandığını, kullanıcı anlatıları üzerinden dil odaklı ele alınmıő olup, kullanımına dair anlayışları ise pratik/işleyiş odaklı irdelenmiőtir. Araştırmanın amacı mutfak sınırları içerisindeki kullanıcıların nesnelere nasıl anlamlandırdığını ve nesnelere kurduğu iliőkileri anlatılar üzerinden analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Mutfak nesnelere; anlatı; etnografi; nesnelere anlamları; maddi kőltür

GİRİŞ

Gündelik hayatta karşılaştığımız birçok nesnenin, insanın toplumsal ve bireysel yaşamı üzerinde gerek maddi, gerek manevi etkileri vardır. Nesnelere üzerinden kültürler, kullanıcılarının davranışlarına, kimliklerine, tutumlarına ve duygularına bakmak mümkündür. Maddi kültür çalışmalarının odağında yer alan nesne-kullanıcı etkileşimlerini; kişilerin hangi ürünlerle ve nasıl ilgilendiğini öğrenmek, tasarlanacak ürünlerin, hedeflediği kullanıcılarının hayat tarzını antropolojik yaklaşımlarıyla (Bayazıt, 2011) ele almak oldukça önemlidir. Bu sayede kullanıcıyı anlamak, ürünlerin yaşadığı kültürü tanımlayabilmek, ürün tasarımındaki yaratıcı süreçleri zenginleştirir. Mutfak ev içi gündelik pratiklerin yoğun yaşandığı, farklı ve çok sayıda nesnenin iş başında olduğu, karşılıklı diyalogların kurulmasına olanak veren bir faaliyet alanıdır. Türk kültüründe, mutfakın mekan olarak birçok paylaşıma şahit olması hem araştırma yöntemini belirlemede hem de barındırdığı nesnelere anlamlandırabilme, katılımcıların mutfak hayatlarının içine çekilme merakı oluşturması bakımından önemlidir. Çalışma, mutfak nesnelere ve nesnelere onları kullananlarla olan etkileşimini kapsamaması bakımından maddi kültür alanı içerisinde kabul edilebilir. Bu araştırma kapsamında mutfak nesnelere kullanıcıları tarafından nasıl algılandığını, kullanıcı anlatıları üzerinden dil odaklı ele almak, kullanımına dair anlayışları ise pratik/işleyiş odaklı irdelemek hedeflenmiştir. Araştırmanın amacı kullanıcıların mutfaktaki nesnelere nasıl anlamlandırdığını, nesnelere kurduğu ilişkiyi mutfak sınırları içerisindeki anlatılar üzerinden analiz etmeye çalışmaktır.

NESNELERİN ANLAMLARI

Nesnelere; zamanın olağan akışında, karşılaştıkları insanlara dair birçok anlamı barındırarak dış dünyada var olurlar. Baudrillard insan ve nesne etkileşimlerini bireylerin kendi istedikleri işlevi, değeri ve anlamı nesnelere yükleyerek kendisine ve çevresine mesaj vermek istediği bir oyun sürecine benzetir (2020). Her biri tasarım çıktısı olan gündelik nesnelere kullanıcılar işlevsel olarak en uygun olanı tasarlanmasına ek olarak kullanıcının deneyimine,

duygusuna ve anlam dünyasına karşılık gelen ürünler tasarlanması yaklaşımı (Krippendorf, 1989) kullanıcı merkezli tasarım literatürünü oluşturmuştur. Krippendorf (2005, s.47) bu durumu şöyle ifade eder: “İnsanlar şeylerin fiziksel niteliklerine değil, onlar için ne anlama geldiklerini görüp, oraya hareket eder”. Bu hareket akışındaki söylemsel veriyi (Krippendorff, 2008) kullanıcı odaklı tasarımın merkezine yerleştirerek, etnografik yaklaşım ile kullanıcıların deneyim, davranış ve değer dünyası kavranmaya çalışıldığı takdirde tasarlanacak ürünlerin başarılı olarak tanımlanabileceği söylenmektedir. Bu doğrultuda, anlam yaratma sürecinin çok katmanlı olduğunu söylemek yanlış olmaz, anlam yalnızca tasarımcının ürettiği tek yönlü bir düşünce toplamı değil algılayıcısının da dahil edilmesi gereken bir süreçtir. Krippendorf nesnelere anlamlarını kullanımdaki anlam ve dildeki anlam olmak üzere iki farklı perspektifte ele alarak irdeler (2005). Kullanımdaki anlam, nesnelere kullanıcıyla nasıl etkileşim kurduğuna, kullanım esnasındaki içsel motivasyonlarıyla beraber yaşadıkları zorluklara odaklanır. Her kullanıcı için nesneyle beraberliği rol yapmaksızın deneyimlediği anlardan oluşurken bu anlardaki motivasyonları ve zorlukları kendi terimleriyle anlayabilmek (Krippendorf, 2005) oldukça önemlidir. Dildeki anlamında ise nesnelere çoğunun, kullanılmaya başlanmadan önce dilde ortaya çıktığı ve genellikle gözden düştükten sonra da dilde kullanımının devam ettiği varsayılır. Bu noktada nesnelere yalnızca kullanılmadığı aynı zamanda iletişim süreçleri içerisine de dahil edildiği söylenebilir. Tasarımcıların tasarımlarıyla dünyayı değiştirirken dili de yaratıcı bir şekilde kullanmaları gerektiğini savunan Krippendorf (2005), nesnelere paydaşlarının birbirine anlattıkları ve canlandırdıkları anlatılarda yaşamaya başladığını bu sayede kullanıma hazır hale geldiğini ifade eder.

Tüm bunlara baktığımızda mutfak nesnelere hem insanların konuşmalarında, anlatılarında dil üzerinden can bulurken hem de gündelik kullanımlarda, pratiklerde ve eylemlerde yer almasıyla anlamlarına iki perspektiften yaklaşılabilen potansiyelli eşya gruplarındandır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada ev mutfağı sınırları içerisindeki uygulamaları, deneyimleri, nesne-kullanıcı arasındaki etkileşimleri derinlemesine irdeleyebilmek için nitel ve etnografik bir yaklaşım benimsenmiştir. Değişen pandemi şartlarıyla birlikte belirtilen çalışma sahası dijital platformlara taşınmıştır. Etnografi, günümüzde sosyal araştırmalarda kullanılabilen ve çeşitli yazarlar tarafından birçok kültürel çalışmanın türü olarak tanımlanan metodolojik yaklaşımlardan biridir. Etnografalar sahada yer alıp, insanların gündelik deneyimlerine ve faaliyetlerine yakınlık kurarak katılım sağlamaya çalışır. Araştırmacının kurmaya çalıştığı yakınlık şu şekilde tanımlanır: (Stanley, 1979, s.36)

“Dünyayı senin bakış açından anlamak istiyorum. Ne bildiğini, bildiğin şekilde bilmek istiyorum. Deneyiminin anlamını anlamak, senin yerine yürümek, şeyleri hissettiğin gibi hissetmek, açıkladığın gibi açıklamak istiyorum. Benim öğretmenim olup anlamama yardım eder misin?”

Araştırmanın toplanan nitel verileri, yarı yapılandırılmış görüşme cevapları olarak sözlü veriler, gözlem sürecinden elde edilen gözlemsel veriler ve görsel veriler olarak yazıya dökülmesi amaçlanmıştır. Görüşmeler sırasında bazı sorular standart hale getirilmiş, bazı sorular ise esnek bir ortam sağlamak amacıyla açık uçlu olarak bırakılmıştır. Görüşmeler aracılığıyla, mutfak nesnelere ile ilgili kullanıcıların duygu, değer, düşünce, deneyim ve anlayışlarının öğrenilmesi amaçlanmıştır. Görüşme soruları, mutfak nesnelere kullanım nedenleri, günlük yaşam pratiklerindeki rolü, kullanıcıların nesnelere nasıl anlamlandırıldığı hakkında bilgi edinmek için hazırlanmıştır. Covid-19 pandemisi sebebiyle Zoom platformu üzerinden çevrimiçi görüşme yöntemi ile yedi kişiye araştırmanın amacı doğrultusunda ucu açık sorular sorulmuş, mutfaktaki nesnelere var olma sebepleri ile ilgili görüşleri elde edilmeye çalışılmıştır. Yöntemdeki önemli bir nokta ise, katılımcıların çoğunun kendilerinden uzakta veya ayrı yaşayan çocukları, torunları ile yaptıkları görüşmelerde aynı çevrimiçi platformu kullanması ve bu sebeple Zoom arayüzü kullanımına hakim olmasıdır. Bu durum katılımcıların mutfak sohbetlerini gündelik hayatlarında aşına oldukları bir araç ile

gerçekleştirmesinin araştırmanın verimli bir şekilde yürütülmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Araştırmacı olarak bizim görevimiz, mutfak sohbetini gerçekleştirdiğimiz kişilerin anlatılarını, çalışmanın okuyucusunun kendi hikayeleriyle ilişkilendirmesine yardımcı olmak ve katılımcıların deneyimleri hakkında derin bir anlayış kazandırmak için ayrıntılı bir biçimde sunabilmektir (Seidman, 2006).

Katılımcılar

Araştırma sonunda benzer örneklemin yapılabilmesi için araştırma sorularını en iyi şekilde bilgilendirebilecek ve çalışılan olgunun anlaşılmasını geliştirebilecek katılımcılara ulaşılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede örneklem için aşağıdaki kriterler belirlenmiş olup amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Katılımcıların mutfakları hakkında sohbet etmeye, mutfakta zaman geçirmeye ve yemek yapmaya ilgi duyan, mutfak eşyalarına meraklı kişiler olması önceliklendirilmiştir. Tablo 1’de sıralandığı gibi yaşları 50 ile 64 arasında değişen yedi kadın katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler 83-97 dakika arası sürmüş olup, görüşme öncesi, katılımcıları görüşmeye davet etmek için, görüşme hakkında kısa bilgiler içeren “*Mutfak Sohbetleri*” adında davet mektupları katılımcıların e-posta adreslerine gönderilmiştir. Araştırmada anonimliği koruyabilmek adına katılımcı isimleri numaralandırılmıştır.

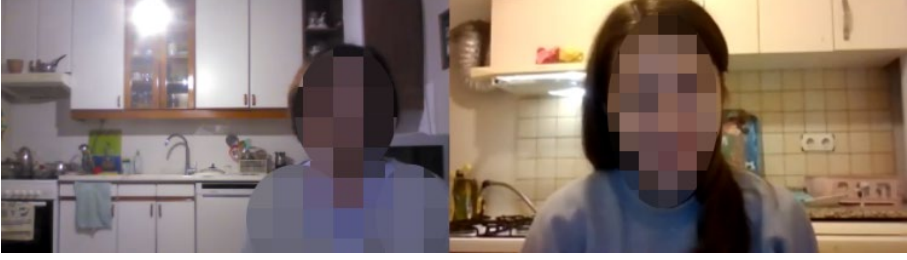
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Görüşme Süresi	Yaş	Meslek	Yaşadığı Şehir
Katılımcı 1	83 dk	54	Emekli Memur	Bilecik
Katılımcı 2	87 dk	64	Emekli Muhasebeci	İstanbul
Katılımcı 3	85 dk	50	Hemşire	Antalya
Katılımcı 4	97 dk	52	Şehir Plancısı	Bursa
Katılımcı 5	96 dk	51	Emekli Kimyager	Bursa
Katılımcı 6	87 dk	55	Ziraat Teknikeri	Adana
Katılımcı 7	93 dk	57	Memur	İzmir

Alan Çalışması

Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan Y kadın ile *Zoom* platformu üzerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma yöntemi, gündelik hayattaki mutfak sohbetlerine bir davet olarak tanımlandığından hem araştırmacı hem de katılımcılar görüşmelere ev mutfaklarından bağlanmışlardır (Resim 1). Görüşmeler boyunca araştırmacı ve katılımcının her ikisinin de kendi alanlarından paylaşım yapmaları mümkün olduğunca karşılıklı soruların sorulup, cevapların verildiği eşitlikçi bir sohbet ortamını yaratmıştır. Ayrıca bu durum katılımcıların görüşmeler esnasında mutfakta sahip oldukları nesnelere kolayca göz gezdirebilmesine yardım ederken, araştırmacıya ekran üzerinden mutfaklarını, mutfak nesnelelerini anlatma ve gösterme pratiklerini de güçlendiren bir detay olmuştur. Ek olarak, araştırmacının da mutfağa, mutfak nesnelere olan ilgisi araştırma konusuna içeriden bakabilmeye ve kendi çevrimiçi mutfağından nesnelere katılımcılarla paylaşabilmesine olanak sağlamıştır. Görüşmelerin mutfak arka planında gerçekleşmesi zaman zaman karşılıklı merak uyandırmış olup, ekranda görünen bazı eşyalar üzerinden sohbetin devam ettiği gözlemlenmiştir.

Mutfak hakkında yapılan sohbetler yalnızca belirlenen süre zarfında *Zoom* platformuyla sınırlı kalmamış, görüşmelerin derinleşmesi sebebiyle devam eden günlerde bazı katılımcıların gün içerisinde mutfak eşyaları ile ilgili konuşma isteği *WhatsApp* uygulaması üzerinden yeni bir sohbet etme pratiğini başlatmıştır. Mesajlaşmayı kapsayan yeni sohbetlerde bazı katılımcılar mutfaklarına yeni aldıkları ürünlerin fotoğraflarını paylaşırken, diğer bazı katılımcılar görüşmeler esnasında oluşan karşılıklı diyalogla birlikte araştırmacılarından birinin ihtiyacı olabileceğini düşündüğü mutfak ürününe dair bilgi vermek istemiştir (Resim 2).

Resim 1. Çevrimiçi mutfaklardan yapılan görüşmelere dair bir görüntü

Resim 2. Katılımcı 6 ile yapılan WhatsApp sohbetine dair bir görüntü

ANALİZ VE BULGULAR

Bu bölümde mutfak nesnelerinin Türkiye mutfaklarında ve gündelik hayatta var olma biçimleri araştırılmış, kullanıcıların bu nesnelere nasıl anlamlandığı üzerine durulmuştur. Yapılan görüşmelerle elde edilen verilerin kavramsallaşıp, temalaşabilmesi

adına içerik analizi ile ilerlenmiş, analiz sonucunda kullanıcıların sahip oldukları mutfak nesnelere gündelik hayatlarında nasıl tanımladıkları, altı ana başlık altında gruplanmıştır. Çalışma, nesnelere günlük yaşam üzerinden odaklanmaktadır. Her mutfak, gündelik pratikleri, nesnelere ve nesnelere değerleri, anlamları ile benzersizdir.

Araştırma, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi etnografik bir çalışma olarak her evin kendi mutfağında yürütülmüş olup genellenemez. Katılımcılar sahip oldukları mutfak nesnelere tercümanı olduklarından, nesnelere anlamlarına erişebilmek için katılımcılara odaklanmak araştırma için oldukça önemlidir.

Anı Nesnelere

Görüşülen kişilerin tümünün sahip oldukları mutfak nesnelere hayatlarındaki birtakım olaylara, hikayelere dair izler bırakması üzerine anı nesnelere adını verdiğimiz ilk nesne grubu oluşmuştur. Bu bölümde kullanıcıların sahip oldukları eşyaların, zihinlerinde potansiyel bir bellek görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Katılımcı 6, görüşme esnasında ilk aldığı mutfak nesnesini kullanmasa da hâla durduğunu ve bu nesneyi hatırlamanın da kendisini gülümsettiğini söylerken, nesneye dair anısını şöyle ifade etmiştir:

“Ben kendim ortaokuldaydım ya da lisedeydim herhalde, çay tepsisi ve çay bardağı almıştım. Tabakları, çay kaşıkları böyle altılı takım gibi bir şey. İlk beğendiğim şey o olmuştu gümüş kaplamalı falan hatta, e biraz tabi para biriktirmiştim. Belki yönlendirme de olabilir, ne alayım dediğimde abimin hanımı ile paylaşmıştım. Nereden biriktirdiğimi hatırlamıyorum parayı, ama ilk aldığım şey, çay tepsisi, çay bardakları, biraz kesme hafif süslü olanlardan...Çeyizlik gibi düşünüp...Sonra Adana'ya gelin geldiğimde onların hiç değeri olmadığını gördüm. Çünkü insanlar onunla içmek istemiyorlar; tabanı kalın ve çayı soğutuyor, rengini açık gösteriyor ve küçük diye. Adana'da o bardakların hiç kıymeti olamadı. Çay tepsim duruyor hala kim bilir kaç yıllık düşünsene...”

Katılımcı 3'le gerçekleştirilen sohbette, mutfağa dair sahip olduğu ilk nesneyi anlatırken ondan “ilk maaşımla kendime hediye, ilk göz ağrısı” diye bahsetti ve devam etti (Resim 2):

“38 yıllık bu takımım, Kütahya Porselen'in 12 kişilik yemek takımı, evlenmeden önce, yani o zaman yeni çalışıyorum, yeni yeni kendi paramı

kazanıyorum, bekarım, evlilik yok ne nişanlılık ne bir şey, ama ilerde kendi evime çeyiz diye düşünmüşüm o zaman herhalde...İçimi açmıştı bu tabaklar. Çalıştığım hastanede biri satıyordu, ondan alıp Konya'dan yani çalıştığım yerden memlekete otobüsle taşımıştım, mutfağımdadır hala ilk göz ağrısı..."

Resim 3. Katılımcı 3'ün sahip olduğu 38 yıllık yemek takımı

Katılımcı 2 görüşme esnasında bir grup mutfak eşyasını sakladığından bahsetmiştir. Bazıları çok yeni olup kendi satın aldığı nesnelere iken, bazılarının hediye olduğunu, birkaçının ise annesinin evlenmeden önce onun için hazırladığı nesnelere olduğunu belirtmiştir. Evinin başka bir bölümünde özenle tuttuğu nesnelere biri olan mutfak önlüğü ile ilgili hatırasının dokunaklı olduğunu çünkü annesinin onun için "özene bezene ördürdüğünü" ve "aman kullanmayayım bir köşede dursun kızıma veririm" niyetiyle de sakladığını paylaşmıştır (Resim 4).

Resim 4. Katılımcı 2'ye ait, anısı olan mutfak önlüğü

Katılımcı 4, hayatın her alanında geçmişten çok beslendiğini ifade ederek, 33 yıldır sofrasında yer alan tabaklar hakkında şöyle devam etti:

“Silivri’de tek yaşamaya başladığım zaman yani mesleğimin başları, üniversiteden yeni mezun olmuşum, çok yakın arkadaşım vardı okuldan Gülbeyaz, o ailesiyle yaşıyordu onlarda kullanılmayan bazı tabaklar varmış. Onun ailesi de zamanında biriktirdikleri gazete kuponları karşılığında almışlar, birkaçı fazla gelmiş. Anı içinde anı. Bütün Türkiye’de vardır belki de o tabaklardan ama bendeki anısıyla başka değeri bambaşka...O kadar da taşındım ettim şehirler arası, şehir içi ama o tabaklar 33 yıldır soframda..”

Bulgaristan göçmeni olan Katılımcı 5 mutfağında yer alan 35 yıllık karabiber değirmeninden şöyle bahsetti: “Annemle babam gittikleri bir zaman Bulgaristan’dan getirmişti beş kardeşiz beşimize birden bundan almışlar.” Değirmenin üzerinde Bulgarca yazılar olduğunu belirten katılımcı, kullanım performansından ziyade nesnenin mutfağındaki varlığının devam etmesini “manevi ve nostaljik” bulduğuna bağladığını ifade etti.

Katılımcı 7 gerçekleşen mutfak sohbetlerinde, evlendiği tarihte kayınvalidesinden kendisine hediye olarak verilen bir pirinç bir havandan söz etti ve devam etti:

“Onlarda aile geleneği gibi bir şeymiş, sanırım kayınvalideme de kendi kayınvalidesi vermiş çok ciddi bir hatıra, kullanmaya kıyamam sadece

saklıyorum olur da benim gelinim olur ancak o zaman belki ben de ona veririm. Yadigar bir anlamda.”

Katılımcıların anlatılarında geçmişin ön planda olması, nesnelere atfedilen değerın zamansallıkla ilişkilendirildiği yorumunu doğurabilir. Anı nesneleri kullanımlarıyla değil, kullanıcısinin zihninde sadece mutfakta var olup bir tür geçmişe dair olay, durum ve kişileri saklama işlevi ile öne çıkar.

“İvır Zıvır” Nesnelere

Oluşturduğumuz ikinci nesne grubunun adı, katılımcılardan birinin bu gruptaki benzer pratikleri içeren nesnelere isimlendirmesi üzerine başlıklanmıştır. “İvır zıvır” nesnelere mutfaktaki işleyişin kolaylaşmasına yardımcı olan, kullanıcılar için rahat ve kolaylık sağlanması ile öne çıkan nesnelere dir. Kullanıcı 7 mutfakta “küçük elemanlar” diye çağırıldığı ve “orijinal” olarak bahsettiği “İvır zıvır” nesnelere hakkında görüşlerini şöyle paylaştı:

“Orijinal aletler kullanıyorum yumurta akı ayıklayıcısı...yumurtanın sarısı yukarıda üstte kalıyo, beyazı akıyo, kaseye kolay ayırıyorsun çok kolay...Kabuğuyla falan yapıyorlar bazen ama pratik süzgeç gibi bir şey varken ne uğraşalım kabuğuyla...”

Katılımcı 6 görüşme esnasında tüm “İvır zıvır” çekmecesini yanına aldı ve göstererek üzerinden konuşmaya devam etti, katılımcıya “İvır zıvır”ı nasıl tariflediği sorulduğunda “gereksiz gibi görünenler” yorumunu yaptı ve ekledi (Resim 5):

“İvır zıvırım var bir sürü, çilek sapı ayıklayıcım var mesela; dur bulayım sana onu...bak şurdan şöyle tutturuyorsun kesiyorsun koparıyorsun ben çünkü meyveyi ayıklayarak koymayı seviyorum sofraya...o zaman böyle rahat yiyoruz ay aktı, ısırdım sapı kaldıydı elimde falan yapmadan, çerez gibi yiyoruz bunun sayesinde.”

Resim 5. Katılımcı 6'nın "Ivır Zıvır" nesnesini anlatımı

Katılımcı 4 bu gruptaki nesnelere tanımlarken "elim ayağım", ve "abidik gubidik" sözcüklerini kullandı ve devam etti:

"Nar ayırıcısı hevesim var onu gözüme kestirdim...benim genlerimde mi ne var, böyle abidik gubidik araç gereç ilgimi çekiyor, pratik geliyor herhalde. Mesela soğan doğrayıcım var, böyle şak şak şak doğruyor üstten bastırıyorsun. İnternette arayıp bulup almıştım...sonra yumurta pişiricim var... Esasen bunlar neden var? annem belirli bir yaşta sonra benimle yaşamaya başlamıştı ilgilenmem de gerekiyordu o dönem onunla... Dedim ki benim hayatımı kolaylaştırmam gerekiyor özellikle yemek konusunda...elim ayağım gibi oluyordu o zaman..."

Katılımcı 3 mutfağındaki "enteresan" olarak tanımladığı nesnelere anlatırken oğlunun 25 sene önce, bebekliğinden kalma mama kaşıklarını ekran üzerinden gösterdi ve devam etti (Resim 6):

"Bunlar o kadar enteresan ki 25 yıllık plastik bir de, şimdi bunların üzerinde ölçüleri işaretli e bir tarif oluyor tam geliyor hep çay kaşığı mesela az geliyor uygun olmuyor ama mesela pratik oluyor ki ben bunları baharatlıkların içine atıvermişim."

Resim 6. Katılımcı 3'e ait 25 yıllık mama kaşıkları

“İvir zıvir” nesnelere tümü katılımcılar tarafından pratikte tanımlanması kolay bulunurken, dilde tanımlamanın zor olmasıyla öne çıkmıştır. Bu türdeki nesnelere kullanımda pratiklik ve kolaylık sağlayarak kullanıcı tarafından tercih edilirken, isimlendirilirken tanımsız kelimelerden oluşması araştırma içerisinde dikkat çekici olmuştur. Hodder’in “o şey” olarak varolan ve ismi hatırlanamadığında “zamazingo” ve “her ne haltsa” olarak ifade edilen “şey” terimi ivir zıvir kategorisine destek verir niteliktedir (2018, s. 23). Nesnelere küçük boyutlu olması, yer kaplamaması, mutfaktaki temel ihtiyacı oluşturmadığı halde pratikte önemli dokunuşlar yapması gibi özellikleri olduğu fark edilmiştir. Bu özelliklere ek olarak, kullanıcı anlatılarında nesnelere tariflenmesinde metaforik ifadelerin kullanılması da ilgi çekici bir diğer noktadır.

Statü Nesnelere

Statü nesnelere diye adlandırılan grupta mutfak sohbetleri esnasında katılımcıların sahip olduğu bazı nesnelere dair birtakım durumlara işaret ettikleri gözlemlendi. Bu doğrultuda Katılımcı 2 mutfakta “vazgeçilmezi” olan düdüklü tenceresi için, yemeğin tadının tencerenin cinsine oldukça bağlı olduğunu, her markanın da aynı performansı veremeyeceğini söyledi ve ekledi:

“Bendeki Schafer, biliyorsun çok iyi bir markadır yıllardır kullanıyorum, parasına değer.”

Katılımcı 6 ise gelen misafirlere yapılan sunumu çok önemseydiğini bu sebeple sıklıkla “şık” sunum eşyalarına göz gezdirdiğini, en son bambu ayaklı porselen pasta standı aldığını belirtti ve ekledi:

“Misafirlik özen ister, ramazanda mesela iftardan sonra çay yanına kurabiye, pasta için güzel güzel sunmak isterim görseli hoş olsun, hem yaptıklarım güzel olsun hem de sunduğum eşyalar, desinler ki ne özenli.”

Katılımcı 1, misafire ait mutfak eşyaları ile ev halkının kullandığı gündelik mutfak eşyalarını çok net bir biçimde ayırdığını ifade etti. Bunun sebebi sorulduğunda “misafir ayrıcalıklı olmak ister” yorumunu yaptı ve devam etti (Resim 7):

“Misafir çatalı, misafir kaşığı bunların hepsi ayrı olmalı, gündeliği devamlı kullanıyorsun parlaklığı gidiyor, su lekesi olabiliyor şimdi o misafire verilmez ki.”

Resim 7. Katılımcı 1'in gündelik ve misafir kaşığı, çatalı

Katılımcı 7 mutfakta çokça zaman geçirdiğini hatta bazı özel günler için yemeklerinden sipariş bile aldığını dile getirdi. Katılımcı 7 ile mutfaktaki nesnelere dair yapılan sohbette yemek hazırlama sürecindeki nesnelere ön plandaydı. Bıçak seçimine çok önem verdiğini söyledi ve ekledi:

“Bıçak çok önemli, benim bıçaklarım hep Jumbo, kaliteli gerçekten, asla şaşırtmaz seni, kaç paraysa verilir, kararırssa değiştirirler, takımı

bozulursa tamamlarlar ve onun keskinliği o kadar önemli ki yemek yaparken, soğan dilimlemek, eti kesebilmek, hatta buz kesmek için.”

Katılımcı 5 mutfak sohbetleri esnasında misafirler için yapacağı hazırlığa önem verdiğini dile getirdi. Kahve fincanı, çay bardağı ve yemek takımlarının misafire özel salondaki vitrinde misafir çekmecesinde yer aldığı, misafir peçetesinin bile ayrı olduğunu ifade etti.

Statü nesneleri bölümünde dikkat çekici noktalar, katılımcıların mutfak nesnelere iki farklı statü değeri üzerine inşa etmiş olmalarıdır. Sohbet esnasında bazı kullanıcılar için nesnelere belirli markalarla ilişkilendirildiğinden, nesnelere yüklenen anlamın, katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarının bir göstergesi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Pişirme ve hazırlama araç gereçlerine maddi yatırım yapan katılımcıların, bu nesnelere kullanım aracılığıyla mutfaka olan ilgilerini de ifade ettikleri söylenebilir. Diğer bir statü değeri ise mutfak nesnelere ev içi kullanıcı farklılıklarıyla olduğu gözlemlendi. Ev dışı kullanıcılar olarak tanımladığımız *misafirlere* ev sahibi tarafından verilen “özen” in göstergesi olarak dilde yerleşen belirli mutfak nesnelere misafirlere ev içerisinde bir statü tanımlandığı yorumu yapılabilir.

Kabiliyet Nesneleri

Dördüncü nesne grubu olan kabiliyet nesnelere, katılımcılar tarafından kullanımının belirli bir düzeyde mutfak becerisi gerektirdiği düşünceyle tanımlanan nesnelere. Katılımcı 1 fırın hakkında yorumlarını şöyle belirtti:

“Kek yapıyorsun mesela aynı tarif her fırında tutmuyor, fırını kullanmanın da bir uzmanlığı var, fırında dener dener tecrübe edersin sonra tarife sadık kalmaya gerek kalmaz, yok 150 dereceymiş, sen kendi fırını tanımış olursun.”

Katılımcı 6 bir yere gittiğinde gözlemlemeyi çok sevdiğini, küçükken komşuların bir araya gelip yufkalar açtığı ortamlara annesiyle beraber giderek oradaki kadınları izlediğini dile getirdi ve ekledi: “Ben oklavacıyım, merdaneye hükmetmekte zorlanıyorum hamur açmak başka bir meziyet, izleye oluyor, hele küçükken izlemeye başladaysan çok hızlı kaparsın.”

Katılımcı 2 mutfakla ilişkisinin çok erken başladığını ifade ederken, merdaneyi çok sık kullandığını, her kadının merdaneyi kullanabileceğini ancak oklavanın biraz daha maharet istediğini bu yüzden de profesyonel kaldığını söyledi ve ekledi: “Oklavanın hitap ettiği boyutlar farklı farklı, mesela çevirmesi döndürmesi zordur onu, kuvvet harcamak gerekiyor.”

Katılımcı 4 ise düdüklü tencere kullanmanın bir uzman işi olduğunu söyledi ve devam etti:

“20 senelik evveliyatı var, ben her şeyi düdüklüde yapıyorum, hiç de korkmuyorum, bazı arkadaşlarım korkar ama ben de deneye yanıla öğrendim. Biraz zaman geçtikçe alışıyorsun, bir bakmışsın uzmansın.”

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde kabiliyet nesneleri olarak adlandırdığımız nesnelere, uzun süre kullanımının gözlemlenmesi ve kullanım pratiğinin sıklıkla tekrarlanmasıyla, o nesnenin kullanımında ustalaşılacağı yorumu yapılabilir.

Evladiyelik Nesnelere

Son nesne grubu olan evladiyelik nesnelere, uzun süredir katılımcıların mutfaklarında yer alan nesnelere, ancak anı nesnelere farklı kullanımlarının aktif olarak devam ediyor olmasıdır. Yapılan mutfak sohbetinde Katılımcı 3, yıllardır ona eşlik eden ve “mutfak arkadaşı” olarak adlandırdığı radyodan şöyle bahsetti (Resim 8):

“Sabah mutfaka girer girmez açıyorum, akşam mutfakı terk edinceye kadar mutfakta olduğum her an hatta olmadığım anlarda bile arkadaşım orada çalışmaya devam ediyor yıllardır bu böyle arkadaşlar ben de işimi rahatlıkla görürüm.”

Resim 8. Katılımcı 3'ün mutfak arkadaşı "radyo"

Katılımcı 7, "ihametmeyen" olarak tanımladığı mutfağının vazgeçilmezi davul fırınına uzun yıllardır kullandığını belirterek devam etti: "Ne fırınlar çıktı ama vazgeçmedim, tam pişirmiyor derler mesela ama ben yıllardır döndüre döndüre pişirip dilini çözdüm."

Katılımcı 6 ise mutfağında uzun yıllardır arızasız çalışan Moulinex marka karabiber öğütücüsünden bahsederken, "O kadar iyi çalışıyor ki değiştirmeme izin vermedi yani hiç zorluk çıkarmadı" diyerek devam etti ve artık ürünü kesme şekeri öğüterek pudra şekeri yapan bir ürüne dönüştürdüğünü, isminin de pudra şekeri yapıcı olarak değiştirdiğini ekledi. Bu noktada nesnenin kullanıcılarına "izin vermemesi" kurulan ilişkinin iki taraflı olmasına dair dikkat çekici bir örnektir.

Katılımcı 2 ise mutfağındaki "evladiyelik" Tefal marka tirbuşonun yaklaşık 20 küsur yıldır onu hiç yarı yolda bırakmadığını ifade ederken bir üründen beklentisinin sağlamlık düzeyinin yüksek olması olduğunu belirtti. Katılımcı 5'in "ömürlük" olarak tanımladığı çelik tenceresi tahmininden çok daha dayanıklı çıkarak, mutfakta "torpilli" kategorisinde yerini oturttuğu dile getirdi ve ekledi: "Ben de onu besleyip büyüttüm, bir yerde bakımını eksik etmedim."

Evladiyelik nesnelere başlıklenen son gruptaki nesnelere temel beklentinin kolayca bozulmaması olduğu, sağlamlığın ve dayanıklılığın kullanım performansına olan etkisi ile mutfakta

ayrıcalıklı olan nesnelere oluşturduğu söylenebilir. Evladiyelik nesnelere kullanıcı ve nesne arasında çift taraflı “ahbaplık”ın kurulması sohbetler esnasında keşfedilmiştir. Nesnelere uzun süreli gösterdiği performans karşılık olarak kullanıcılarının da nesnenin ihtiyacına yönelik daha hızlı hareket ettiği yorumu yapılabilir. Örneğin, çelik tenceresi için *torpil* kelimesini kullanan Katılımcı 5’in, nesneye ait oluşabilecek eskime, zedelenme için önlem alması ve bu durumu *nesnenin beslenmesi* olarak metaforik bir ifadeyle dile getirmesi kurduğu ilişkiyi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bir diğer örnek olan mutfığa ait radyonun evladiyelik olarak tanımlanmasının sebebi, işlevinin kullanıcılarının mutfakta geçirdiği zamanı daha keyifli kılabilmesi, mutfaktaki yemek yapma, bulaşık yıkama gibi pratikleri durağan halinden koparması olarak anlaşılabilir. Bu durumda *eşlikçi bir mutfak arkadaşı* olarak isimlendirilerek nesneye olan yakın etkileşimini anlayabilmeye yönelik ipucu sağlamıştır. Evladiyelik nesnelere uzun süredir kullanıcılarının mutfaklarında yer alan ve işlevlerini aktif olarak sürdüren nesnelere olarak mutfaklarda ayrılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Tasarımcı tarafından uygun görülen kullanım senaryolarının dışında, kullanıcıların nesnelere kurduğu duygusal ve sosyal ilişkilerin, nesnelere mutfaklarda varlığını sürdürmesinde önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Bu çok yönlü nesne-kullanıcı ilişkilerini anlayabilmenin ve anlamlandırabilmenin yolu antropolojik ve etnografik araştırmalarla mümkün kılınır. Yaptığımız araştırmanın merkezinde mutfaklardan karşılıklı ve eşitlikçi bir şekilde yürüttüğümüz derinlemesine görüşmeler yer almaktadır. Mutfak sohbetleri olarak adlandırdığımız bu görüşmeler sonucunda elde edilen bulgulara baktığımızda mutfaktaki nesnelere birçok kategoriye ayrıldığını fark ettik. Nesnelere zamanla işlevini gerçekleştiremese de satın alındığı, hediye alındığı döneme veya kişilere dair izler taşıdığı bu sebeple mutfakta birer bellek görevi gördüğünü, kullanımının ilk denemelerde zor olduğu ancak zaman içerisinde bol pratik yapılarak uzmanlaşan nesne gruplarının varlığından bahsedebiliriz. Oldukça pratik ve kolaylık sağlaması üzerine tercih

edilen “ıvır zıvır” ürün gruplarıyla, kullanıcıların ön gördüğü ihtiyaçları kullanım üzerinden giderdiği ifade edebiliriz. Nesnelere bazıları statü göstergesi olarak marka değerleri ve bütçeleriyle kullanıcılarının yemek yapmaya olan ilgisine ve yatırımına dair anlamlar taşıırken, bazı nesnelere ev içinde bir kullanıcı grubuna özelleşmesi araştırma için ilgi çekiciydi.

Özetle, Krippendorfun (2005) kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımında kavramsallaştırdığı nesnelere kullanım ve dildeki anlamlarının mutfak nesnelere örnekleriyle paralel ilerlediği yorumunu yapabiliriz. Bu bağlamda kullanıcıların nesnelere anlamlandırmasında sağlamlık, dayanıklılık, pratiklik, kolaylık, uzun süreli gözlem sonucu kazanılan beceri gibi motivasyonlarla kullanımı ön plana taşıdığı görülürken bazı kullanıcıların nesnelere anlamlandırmasında duygusal etkileşimlerin, geçmişe dair nesne ilişkili olayların, anlatılarda ve metaforik ifadelerde dil odaklı yer aldığını söyleyebiliriz.

Son olarak, gündelik hayatta mutfaklarımızda karşılaştığımız birçok nesne çok çeşitli tasarım firmalarının internet sitelerinde kategorilere ayrılarak kullanıcıya tanıtılmaktadır. Yaptığımız araştırma sonucunda bilinir ama görünmez olan kullanıcı nesne ilişkilerini anlayabilmenin sınıflandırmalara farklı bir bakış açısı sunabileceğine inanıyor ve olası tasarım senaryolarına destek verebileceğini umuyoruz.

ÇALIŞMANIN KISITLARI

Mutfaklar yalnızca yemeğin hazırlandığı, piştiği alanlar değil aynı zamanda da sosyal işlevi olan da mekanlardır. Bu araştırma bizlere göstermiştir ki mutfak ve içinde sakladığı çeşitli nesnelere dünyasını incelemek bizlere ve onun kullanıcılarına dair değerli bilgiler verir. Bu çalışmada 7 kişi ile yapılan etnografik görüşmelerle genelleme amacı olmayan fakat derinlemesine bilgi edinmeyi amaçlayan bir çalışma yapılmıştır. Fakat mutfaktaki nesnelere farklı araştırma yöntemleriyle ve daha fazla/ çeşitli katılımcı ile biz araştırmacılara farklı şeyler söyleyebilir.

KAYNAKÇA

- Bayazıt, N. (2011). *Endüstri Tasarımı Temel Kavramları*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık
- Baudrillard, J. (2020). *Nesneler Sistemi*, (3) İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hamarat, M. (2021). Mikromobilité Kavramının Dil ve Kullanımda Anlamlandırılması: Elektrikli Scooter Üzerine Bir Çalışma. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Hodder, I. (2018). *Dolanıklık*, İstanbul: Alfa Yayıncılık
- Salvador T., Bell, G., ve Anderson, K. (1995). Design ethnography. *Design Management Journal*, 35– 41.
- Seidman, I. E. (2006). *Interviewing as qualitative research*. New York: Teachers College Press
- Spradley, J. P. (1979). *The Ethnographic Interview*, New York: Holt, Rinehart and Winston
- Krippendorff, K. (1989). On the essential contexts of artifacts or on the proposition that "design is making sense (of things)". *Design Issues*, 5(2), 9.
- Krippendorff, K. (2005). *The Semantic Turn: A New Foundation For Design*. CRC Press.
- Krippendorff, K. (2008). The diversity of meanings of everyday artifacts and human-centered design. *Design and Semantics of Form and Movement*, 12.
- Miller, D. (1998). *Material Cultures: Why Some Things Matter* (1st ed.). University of Chicago Press.
- Woodward, I. (2001). Domestic Objects and the Taste Epiphany. *Journal of Material Culture*, 6(2), 115–136.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.